Prof. Dr.

MEHMET KANOĞLU

AHLAKİ ZEKÂ

Ahlaki zekânızı test edin

Hayat

3. BASKI

AHLAKİ ZEKÂ

© 2017, Hayat Yayıncılık İletişim Yapım Eğitim Hizmetleri ve Tic. A.Ş.
Tüm yayın hakları anlaşmalı olarak Hayat Yayınları'na aittir.
Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir; izinsiz çoğaltılamaz, basılamaz.
ISBN: 978-605-151-280-8
Sertifika No: 75092

Hayat Yayınları : 661
Başarı Dizisi : 147
Kitabın Adı : Ahlaki Zekâ
Yazarı : Prof. Dr. Mehmet Kanoğlu
Yayın Editörü : Erol Şahnacı
Kapak ve İç Tasarım : Hayat Yayınları
Baskı Yeri ve Tarihi : İstanbul, 2024
Baskı ve Cilt : Alioğlu Matbaacılık
Orta Mahalle Fatin Rüştü Sokak No: 1/3-A
Bayrampaşa / İstanbul
Tel: (0 212) 612 95 59
Sertifika No: 45121

Hayat Yayın Grubu

Molla Gürani Mahallesi, Oğuzhan Caddesi No: 15 Kat: 3
Fındıkzade - Fatih / İstanbul
Tel: 0212 613 11 00 Gsm: 0530 259 80 96
www.hayatyayinlari.com - e-posta: hayat@hayatyayinlari.com
/hayatyayinlari /hayatyayinlari

AHLAKİ ZEKÂ

Prof. Dr.
MEHMET KANOĞLU

Hayat

Prof. Dr. Mehmet Kanoğlu

İlk ve orta öğrenimini Gaziantep'te tamamladı. İstanbul Teknik Üniversitesi'ni bitirdi. Yüksek lisans ve doktorasını Nevada Üniversitesi'nde (ABD) yaptı. Ontario Teknoloji Üniversitesi'nde (Kanada) ve Sharjah Amerikan Üniversitesi'nde (BAE) misafir öğretim üyesi olarak dersler verdi.

Halen Gaziantep Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. McGraw-Hill, Wiley ve Springer tarafından yayınlanmış uluslararası beş kitabın yazarıdır.

"Ahlaki Zekâ" kavramıyla ilgili konulara uzun yıllardır kafa yormaktadır. Kişisel ve etik gelişim, enerji, iş başarısı, liderlik ve sosyal iletişim konularında farklı ülkelerde üniversitelerde, okullarda ve kurumlarda seminerler vermektedir.

Twitter: @ProfKanoglu
Instagram: ProfKanoglu

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ KISIM
AHLAKİ ZEKÂ KAVRAMI

BÖLÜM 1 AHLAKİ ZEKÂ NEDİR? 15
Ahlaki zekânın tanımı 15
Ahlaklı olmakla ahlaki zekâ sahibi olmak aynı şey midir? 18
Ahlaki kalkınma 22

BÖLÜM 2 NEDEN AHLAKİ ZEKÂ? 24
Ahlaki zekâ neden gereklidir? 28
Ahlaki zekânın diğer zekâ türlerinden farkı nedir? 30

BÖLÜM 3 AHLAKİ ZEKÂ PRENSİPLERİ 35
Ahlaki zekâ uygulama esasları 35

BÖLÜM 4 ÇOCUKLARIN AHLAKİ ZEKÂ EĞİTİMİ 56
Ahlaki zekâyı oluşturan yedi erdem 56
Çocukların ahlaki zekâlarını niçin inşa etmeliyiz? 58
Ahlaki zekâ çocuklara nasıl öğretilir? 60
Ahlaki zekâlı çocuk yetiştirme prensipleri 67
Çocuklarda ahlaki zekâ eksikliğinin bazı muhtemel sonuçları 70
Çocuklar için ahlaki zekâ testi 71

BÖLÜM 5 LİDERLİK VE İŞ BAŞARISI İÇİN AHLAKİ ZEKÂ 73
Ahlaki zekâ prensipleri ve yeterlilikleri 73
Ahlaki zekâlı kurum ve etkili liderlik 75
İyi ve kötü liderin bazı özellikleri 77
Kurumsal ahlaki zekâ 80
Çalışanlar için ahlaki yeterlilik testi 83
BÖLÜM 6 YUNUS ÇENGEL'İN AHLAKİ ZEKÂ PRENSİPLERİ 90
Önce Yunus Çengel'i tanıyalım 90
Yunus Çengel'den "10 Altın Ahlaki Zekâ Kuralı" 91
Bu eserde ahlaki zekânın kapsamı 97

İKİNCİ KISIM
AHLAKİ ZEKÂNIN RUHSAL YANSIMALARI

BÖLÜM 7 İYİLİK YAP, DENİZE AT 101
Bencil insanlardan olmayalım 101
İyilik yapmak enayilik midir? 103
İyilik yapmanın kuralları 104
Kimlere borç vermeli? 108
Ödünç vermenin ve almanın kuralları 110
Otostop çeken birini arabaya almak iyilik midir? 111
Dilencilere para verilmeli mi? 112
BÖLÜM 8 BİRAZ SAMİMİYET LÜTFEN 114
Bir çeşme başında uyumuşum 114
Çayımı içmeye mecbursun 117
Gelirsen mutlaka uğra, yoksa küserim 118
Hesabı kim ödeyecek? 119

BÖLÜM 9 YALANIN ANATOMİSİ 122
Neden yalan söyleriz? 122
Kimlik yalanı ve kurumsal yalan 123
Propaganda aracı olarak yalan 124
Yalan ve iftira 125
Akıl ve mantık filtresinden geçirmek 128
BÖLÜM 10 HAYAT YAŞADIĞIMIZ GÜNDÜR 130
Mutluluğu gelecekte aramak 130
Sabır kuvveti 133
Anlamsız şikâyetler 134
BÖLÜM 11 BİR ŞEY OLMAZ 138
Sorumsuzluğun anayasası 138
"Bir şey olmaz!"ın sonuçları 139

ÜÇÜNCÜ KISIM
AHLAKİ ZEKÂNIN KİŞİSEL GELİŞİME YANSIMALARI

BÖLÜM 12 TERCİH VE KARİYER REHBERİ 147
Üniversite tercih rehberi 147
Yüksek lisans mı, iş mi? 152
Yurt dışında yüksek lisans ve doktora 154
BÖLÜM 13 ZAMAN TANZİMİ VE SORUMLULUK 156
Sorumluluk 156
Üniversite öğrencisi ve sorumluluk bilinci 157
Üniversite öğrencisinin zaman yönetimi 161
Farklı öğrenci tipleri 164
Neye üzülmeli, neye üzülmemeli? 168
Bu dersi geçmek benim için çok önemli... 170

BÖLÜM 14 KİŞİSEL GELİŞİM MESAJLARINI NASIL OKUMALI? 175
Hayallerinin peşinden git… 175
Kendine çok güvenmek iyi midir? 176
Büyüyünce basketçi olacağım 180
Başarabilirsin… 182
Başkalarına hayır demeyi öğrenmelisin… 184
Anı yaşa… 187
BÖLÜM 15 İŞ HAYATINDA AHLAKİ ZEKÂ 189
İş başvurusunda ahlaki zekâ 189
Kısmetinize razı olun 194
Çalışanın ahlaki zekâ rehberi 196

DÖRDÜNCÜ KISIM

AHLAKİ ZEKÂNIN GÜNLÜK HAYATA YANSIMALARI

BÖLÜM 16 SAĞLIKLI OLMAYI KİM İSTEMEZ? 213
Sağlıklı yaşamla ahlaki zekânın ilişkisi 213
Sağlıklı yaşam için ne yapmalı? 214
Halı sahada maç yapmak spor değildir 215
Takım sporu yapmayın 217
Spor aletlerini Türk gibi kullanmak 218
Spor merkezine tek başınıza gidin 219
Az spor hiç spordan iyidir 220
Doğru beslenme 221
Kilo vermek istiyorsanız… 223
BÖLÜM 17 SİGARANIN ANATOMİSİ 226
Sigara ile ahlaki zekânın ilişkisi 226
Sigara nasıl bir zevktir? 227

Sigara esarettir 228
Sigara içenlerin kâbusu 229
Sigaraya ne zaman başlıyorlar? 230
Sigara ve askerlik 231
Üniversitede sigara kültürü 232
Ezik öğrenciler! 234
Sigara içen kadınlar 235
Sigara ve ter kokusu bir araya gelince... 237
Sigara izmaritini yere atmayan el kaldırsın! 238
Farklı ülkelerde sigara kültürü 239
Sigara nasıl bırakılır? 240
BÖLÜM 18 TRAFİKTE AHLAKİ ZEKÂ 245
Tanıdığına dost, tanımadığına düşman... 245
İdeolojiye göre trafikte davranışlar 247
Ortak değer 247
Çift kişilikliyiz 248
Trafikte cep telefonu kullanmak 249
Neden Formula 1'de pilotumuz yok! 250
Hak ihlali 251
Neden bazı sürücüler alkollü araç kullanmaz? 252
Trafik zekâsı 254
Çocuğumu çok seviyorum ama onun hayatı umurumda değil! 255
Çocuklara nasıl örnek oluyoruz? 258
Gaza basmadan önce bu hesabı yapın 259
Ahlaki zekâ ile motosiklet kullanımı bağdaşır mı? 261
Kurumsal ahlaki zekânın trafik uygulaması 262

BÖLÜM 19 AHLAKİ ZEKÂLI CEP TELEFONU KULLANIMI 269
Boğaz manzarası mı, cep telefonu mu? 269
Sosyal medyada ahlaki zekâ 270
Derste cep telefonu 271
Cep telefonu manzaraları 272
Cep telefonu sizi değil, siz cep telefonunu yönetin 274
BÖLÜM 20 AHLAKİ ZEKÂ TESTİ 276
Ahlaki zekânızı test edin 277
SON SÖZ 288

ÖNSÖZ

Farkında olsak da olmasak da gerek kişisel gerekse sosyal hayatta karşılaşılan her durum, her olay ve her karar ahlaki zekânın doğru ya da yanlış bir uygulamasını yansıtır. Bu kitap sayesinde ahlaki zekâmıza bir ayna tutma imkânına sahip olacağız. Aynada göreceğimiz şeylerin bazıları bizi memnun, bazıları ise mutsuz edebilir. Kitabın sayfalarını çevirmeye başladığımızda ahlaki zekâ aynamıza bakma kararını vermiş oluyoruz. Kitabı bitirdikten sonra da büyük ihtimalle "iyi ki okumuşum" diyeceğiz. Kendimizin ve ahlaki zekâmızın farkına varıp belki de kendimizi ve yaşamımızı yeniden tanımlamak için harika bir fırsat yakalamış olacağız.

Bu kitap, çoğunlukla ahlaki zekâya dair tecrübe, birikim ve gözlemlerimi yansıtıyor. Bununla beraber, muhatap olduğum ve dinlediğim kişilerden ve okuduğum bazı değerli kitaplardan aklımda ve fikrimde kalanlar bu kitaba yansımıştır. Ahlaki zekâ mesajlarını yaşanmış olay ve örneklerle destekleyerek okumayı kolaylaştırmaya çalıştım. Hikâye tadında kolay okunan bir eser çıktı ortaya.

Ahlaki Zekâ, herkese hitap ediyor, hepimizin bir yerlerine dokunuyor. Kişisel, ruhsal, vicdani ve sosyal problemlere değinmeğe, kanayan yaraların farkına varıp olabildiğince çareler üretmeye çalışıyor. Ruhumuzun, vicdanımızın, kişisel gelişimimizin, kariyerimizin ve sosyal hayatımızın ahlaki zekâ ile nasıl donatılabileceğine dair prensip ve örnekler sunuyor.

Ahlaki Zekâ, ahlaki gelişimin ve ahlaki toplumsal ilişkilerin köşe taşlarını döşüyor. Erdemli davranışların nasihate dayalı format yerine insan vicdanı ve zekâsının bir gereği olarak takdim edilebileceğini gösteriyor.

Kitabımız dört ana kısımdan oluşuyor. Birinci kısımda ahlaki zekâ kavramı farklı boyutlarıyla anlatılıyor. İkinci kısımda ahlaki zekânın ruhsal hayatımıza, üçüncü kısımda kişisel gelişime, dördüncü kısımda ise günlük hayatımıza yansımaları ele alınıyor.

Kitabın Türkçe kontrolünü yapan Kemalettin Kanoğlu ve Betül Tanrıöğen'e, kitaba olan değerli katkılarından dolayı Prof. Dr. Yunus Çengel'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Mehmet Kanoğlu
2018

BİRİNCİ KISIM

AHLAKİ ZEKÂ KAVRAMI

BÖLÜM 1

AHLAKİ ZEKÂ NEDİR?

Ahlaki zekânın tanımı

Bu kitabı yazmaya başladığımda neler yazacağımı aşağı yukarı biliyordum ama kitabın başlığına karar verememiştim. Aklıma geldikçe not ettiğim hiçbir başlık beni tatmin etmiyordu. Bir uçak yolculuğu sırasında; muhtemelen Kayseri semalarında, kitap okurken birden aklıma "ahlaki zekâ" başlığı geldi. Bu kavramı daha önce hiç duymamıştım. Sonunda aradığım başlığı bulmuş olmanın sevinci tüm benliğimi kaplamıştı. Bu iki kelime kitabın içeriğini mükemmel şekilde özetliyordu. Önce "bunu not edeyim" diye düşündüm, sonra "zaten unutmam mümkün değil" diyerek vazgeçtim.

Zihinsel zekâ (IQ), duygusal zekâ (EQ), başarı zekâsı, aile zekâsı, sevgi zekâsı, okuma zekâsı, merak zekâsı ve ruhsal zekâ gibi kavramlardan sonra, "acaba ahlaki zekâ diye bir kavramı başkaları düşünmüş müdür?" diye geçirdim içimden. "Şu gök kubbe altında söylenmemiş söz yoktur" klişesini hatırlayarak "herhalde bunu da düşünmüşlerdir" şıkkına ağırlık verdim.

Eve varınca yaptığım internet araştırmasında bu isimde makaleler ve yabancı kitaplar olduğunu gördüm. İngilizcede buna karşılık olarak "moral intelligence" veya "moral IQ" kavramlarının kullanıldığını anladım.

Sonra "Ahlaki zekâ nasıl tanımlanabilir" diye düşünmeye başladım. Aklıma gelen bazı tanımlar şu şekildeydi:

- Hem kendine hem de başkalarına zarar vermeyen düşünce, tavır ve davranışlar içinde olma kapasitesi.
- Ahlaki olarak doğru kararlar verme ve doğru davranışlar gösterme yeteneği.
- Sağlam ahlaki değerlere sahip olma ve bu değerler istikametinde, yaşamını ve davranışlarını şekillendirme kapasitesi.

Yurt dışındaki kitap araştırmalarımda ise yazarların şu tanımlarına rastladım:

- John Bradshaw: Doğru zamanda, doğru nedenle, doğru şeyi yapmak.
- Michele Borba: İyi ile kötüyü birbirinden ayırma kapasitesidir. Güçlü etik değerlere sahip olmak ve bu değerler doğrultusunda doğru ve saygın şekilde davranmaktır.
- Doug Lennick ve Fred Kiel: Evrensel insani prensiplerin (dürüstlük, sorumluluk, şefkat, affetme gibi - cinsiyete, etnisitiye veya dine bağlı olmayan küresel insani prensipler) kişisel değerlerimize, hedeflerimize ve davranışlarımıza nasıl uygulanması gerektiğini belirleyen zihinsel kapasitemizdir.

Biraz düşününce tüm tanımların birbirine benzediğini gördüm. Doğru nedenle, doğru zamanda, doğru şeyi yapanlar, güçlü etik değerlere sahiptirler ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırma yetenekleri vardır. Bu kişilerin davranışları ne kendilerine ne de başkalarına zarar vermez. Ahlaki zekâya sahip kişi inanç ve değerlerin nerede ve nasıl uygulanması gerektiğine isabetli ve hızlı karar verir.

Ahlaki zekânın göstergesi sadece sahip olunan düşünce, değer ve inançlar değildir; bunların ne oranda ve ne etkide uygulamaya konabildiğidir.

Ahlaki zekânın önemli bir göstergesi; bireyin herhangi bir kararla veya olayla karşılaştığında bu durumu ahlaki değer kriterleriyle ele almasıdır. Zaten bunun tersi menfaat ve taraftarlık gibi ölçütlerin kullanılmasıdır.

Ahlaki zekânın kritik göstergelerinden biri, çoğunluğun aksini yapmasına rağmen dürüst, saygın ve etik olan düşünce ve davranışı tercih etmek ve uygulamaktır.

Takım sporlarında kazanan da takımdır, kaybeden de... Takımı maçı kaybettiğinde sporcu mutsuz olur. Ancak bireysel olarak çok iyi bir performans göstermişse gururludur ve görevini hakkıyla yerine getirmiş olmanın vicdani rahatlığını yaşar. Toplumun çoğunluğu yere çöp attığı için mutsuz olabiliriz; ama bireysel olarak bunu yapmıyorsak, görevimizi yapmış sayılırız ve vicdanen huzurlu olmamız gerekir.

Ahlaki zekânın diğer bir göstergesi ise karar ve eylemler öncesinde veya olaylar karşısında ahlaki değerlere uygun olmayan alternatifleri devre dışı bırakabilmek ve sadece ahlaki olan alternatiflere odaklanmaktır. Zekâsını hızla ahlaki istikamette çalıştıran kişinin kıvrak bir ahlaki zekâya sahip olduğu söylenebilir.

Ahlaki davranışı zihinsel zekâ ile birleştirebilme yeteneği ahlaki zekâya işaret eder.

Ahlaki davranışı duygusal zekâ ile birleştirebilme yeteneği ahlaki zekâya işaret eder.

Ahlaki zekâ, iş dünyasında iş performansı ve liderlik yeteneklerinin geliştirilmesi için kullanılan bir kavram olarak da karşımıza çıkıyor. Yine bu kavram, çocukların ahlaki zekâ ile donatılması kapsamında ele alınıyor. Bu kitapta ahlaki zekânın macerası; kişisel gelişim ve kariyer konularına da uğruyor, ço-

cuk eğitimine de kişisel ve sosyal yaşamın somut ve soyut unsurlarına da… Üstünde duracağımız konular farklı ama hepsinde ortak nokta; kişinin kendisi ve başkaları için isabetli kararlar vermesi ve uygulaması... Bu kitapta ahlaki zekâ kavramını farklı boyutlarıyla ele aldıktan sonra hayata olan soyut ve somut yansımalarını, ilgili prensipler ve yaşanmış örneklerle ele alacağız.

Ahlaklı olmakla ahlaki zekâ sahibi olmak aynı şey midir?

Ahlaklı olmakla ahlaki zekâ sahibi olmak bazen aynı şeydir bazen farklıdır. Bazı örneklerle bunu açıklayalım.

Ahlaklı insan aynı zamanda fedakâr ve iyiliksever insandır. Başkalarına ikram etmekten mutluluk duyar. Böyle birisi arkadaşıyla lokantaya gittiğinde hesabı kendi ödemek ister ve gerekirse yemek sonrası herkesin gözü önünde arkadaşıyla "yemek parasını ben ödeyeceğim" diye kavgaya tutuşur. Ahlaki zekâsı yüksek olan kişi ise hesabı kendi ödemek ister ama arkadaşının da hesabı ödemek isteyeceğini ve hesap ödeme sırasında kavga çıkabileceğini tahmin ederek önlem alır. Yemekten önce arkadaşına hesabı kendisinin ödemek istediğini söyler ve onun onayını alır. Eğer önceki sefer hesabı kendi ödemişse ve bu sefer arkadaşı "ben ödeyeceğim" diye ısrar ediyorsa buna karşı gelmez.

Ahlaklı kişi israftan kaçınır. Burak ve Kerim aynı sitede oturmaktadır ve yaklaşık 5 km mesafede bulunan bir yerde her hafta toplantıya katılmaktadırlar. Burak, toplantı öncesi Kerim'i arayarak, "toplantıya ayrı ayrı gidip yakıt israfı yapmayalım, toplantıya beraber gidelim" der fakat Kerim bu konuda isteksiz davranır. Burak, ahlaklı olduğu için, Kerim ise ahlaki zekâ sahibi olduğu için bu şekilde davranmaktadır.

Nasıl mı?

Burak ahlaklıdır çünkü yakıt tasarrufu yapmaya çalışmaktadır. Kerim ise Burak'ın toplantıya zamanında gitme konusunda hassas davranmadığını ve beraber gitmeye çalıştıkları zaman Burak'tan kaynaklanan nedenlerle toplantıya hep geç kaldıklarını fark etmiştir. Kerim için toplantıya zamanında gitmek, 5 km'lik mesafede sağlanacak yakıt tasarrufundan daha önemlidir ve bu sebeple toplantıya ayrı gitmeyi tercih eder.

Ahlaklı kişi merhametlidir, zor durumdaki kişilere yardım eder. Ahlaklı bir üniversite hocası olan Murat, bir dersi geçmek konusunda kendisinden yardım isteyen bir öğrenciyi dinler ve öğrencinin gerçekten negatif olan durumundan etkilenir. Ona fazla not vererek dersten geçmesini sağlar. Zor durumda bir öğrenciye merhamet duygusuyla yardım ettiği için vicdani bir mutluluk duyar. Ahlaki zekâsı yüksek olan Melek Hoca ise benzer durumda bir öğrenciyi dinler, ona duyduğu empatiyi ifade eder ama öğrenciye fazladan not vermez. Öğrenci için üzülür ama vicdanen rahattır. Çünkü bu öğrenciye fazladan not vererek dersi alan diğer öğrencilere haksızlık yapmasının mümkün olmadığının farkındadır.

Acıma ve şefkat duyguları ile dilenen bir çocuğa para vermek bir iyiliktir ve dolayısıyla "ahlaki" bir davranıştır. Diğer yandan, "ben para verdikçe zalim büyükler bu çocuğu sokağa göndermeye devam edecek" şeklinde düşünerek para vermemeyi tercih etmek "ahlaki zekâ" kapsamında bir tavırdır.

Ahlaklı kişi açık sözlüdür. Cemal bir işe başvurmuştur. İhsan ve Hasan ise hem patronla hem de Cemal'le tanışmaktadır. Patron, önce İhsan'a sonra Hasan'a Cemal'i sorar. İhsan, Cemal'in işle ilgili özelliklerini ve yeteneklerini patrona tarafsız bir gözle anlatmaya çalışır. Patronun bir fanatik futbol ta-

raftarı olarak A takımından nefret ettiğini ve A takımı taraftarlarından da hoşlanmadığını bilmektedir. Bu yüzden Cemal'i anlatırken sosyal özellikleri arasında, Cemal'in A takımını tuttuğundan bahsetmez. Eğer bahsederse patronun bundan olumsuz etkileneceğinden endişe eder. Bu tavır İhsan'ın yüksek ahlaki zekâsından kaynaklanmaktadır. Hasan ise "ben açık sözlüyüm" diye düşünerek A takımı taraftarlığı dâhil olmak üzere Cemal ile ilgili bildiği her şeyi hiçbir filtreden geçirmeden patrona anlatır.

Eren toplantılara zamanında katılmasıyla tanınmaktadır. Bir gün yine önemli bir toplantıya katılmak için İstanbul trafiğinde yola çıkar. Bu saatlerde bu istikamette trafik normalde sıkışık olmamakla birlikte bir kaza nedeniyle trafikte çok zaman kaybeder. Trafik rahatladığında saate bakar, toplantıya geç kalmamak için yolun geriye kalan kısmında gaza yüklenir, hız limitlerini aşar ve kavşaklarda kırmızı ışık dinlemeden geçer. Eren'in toplantıya geç kalmamak istemesi ahlaki bir davranış olarak görülebilir ama eğer Eren'in ahlaki zekâsı yüksek olsaydı, kendisinin ve başkalarının güvenliğini tehlikeye düşürecek şekilde araç kullanmak yerine toplantıya biraz geç kalmayı tercih ederdi.

Fatih Bey alçakgönüllü kişiliği ile tanınırdı. Bir gün bakan müsteşarı oldu ve makamına onu okul yıllarından tanıyan dostları geldiğinde, "müsteşar olmuş da havaya girmiş" derler endişesi ile misafirlerine çikolata ve çay ikramını bizzat kendisi yaptı. Makam koltuğu yerine onların yanına oturdu. Ayhan Bey ise bakanlıkta genel müdürdü ama Fatih Bey'e göre daha yüksek bir ahlaki zekâya sahip olduğu için makamında onu ziyarete gelenlere sekreteri vasıtasıyla ikram yaparak makamın haysiyetini korurken, evine gelen misafirlere bizzat kendisi ikramda bulunuyordu.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi dekanı işletme bölümüne bölüm başkanı atayacaktır. Bölümdeki öğretim üyelerinden seçimle aday belirlemelerini ister. Bölümde yapılan seçimde Ali Hoca 7 oy, Bekir Hoca 6 oy alır. Dekan, Bekir Hoca'nın daha başarılı bir bölüm başkanı olacağına inanmasına rağmen bölümdeki hocaların tercihine saygı duymalıyım diye düşünerek Ali Hoca'yı bölüm başkanı olarak atar. Mühendislik fakültesi dekanı, inşaat mühendisliği bölümünde yapılan benzer bir seçim sonrası 12 oy alan Abdullah Hoca yerine 10 oy alan Teoman Hoca'yı bölüm başkanı olarak atar. Mühendislik dekanı ahlaki zekâsını kullanmış ve Teoman Hocanın daha başarılı olacağı inancında olduğu için yetkisini kullanarak onu atamıştır. Ona göre doğru kişinin atanması, iki oy farkından daha önemlidir.

Ahlaklı ve prensipli olma konusunda iddialı olan bazı kişiler, doğruların mutlak olduğunu düşünür ve buna göre hareket ederler. Hâlbuki şartların değişmesi ile birçok doğru, yanlış oluverir. Üniversitede verdiğim bazı derslerde sınıf çok kalabalık olur. Bu durumda öğrencilerin derse geç girmelerine ve birbirleri ile konuşmalarına izin vermem. Dersin "yolgeçen hanına dönüşmemesi" ve "bir uğultu eşliğinde işlenmemesi" için bu kuralları uygulamak şarttır. Diğer taraftan az sayıda öğrencinin aldığı seçmeli bir derste öğrencilerin nadiren derse geç gelmelerine ve ders sırasında çoğunlukla anlatılan konu ile ilgili birbirleriyle konuşmalarına tolerans gösteririm.

Kalabalık sınıf için "doğru" olan bir kural, kalabalık olmayan sınıf için bir anda "yanlış" olabilir. Ahlaki zekâ, zamanın ve şartların değişmesi ile doğruların nasıl değişmesi gerektiğinin farkında olmak ve buna göre davranmaktır.

Söz, hal ve hareket yalın olarak değil, içinde bulunulan durumda doğuracağı muhtemel sonuçlara göre değerlendirilir.

Ahlaki zekâda esas, halin gereğine uygun hareket etmektir. Doğru bilinen doğruları halin gereğini dikkate almadan yapmak ezberciliktir ve akıl ve muhakeme yoksunluğunu gösterir. Örneğin kişinin her söylediği doğru olmalıdır, ama her doğruyu her yerde söylemesi doğru değildir. Bu ayrımı ancak ahlaki zekâ sahibi olanlar yapabilirler. Doğru bir şeyi, yanlış bir ortamda söylemek yanlıştır. Her doğruyu her ortamda pat diye söyleyerek baltayı taşa vuran doğrucu Melahat, "ahlaklı" biri olabilir; ama ahlaki zekâsı parlak değildir.

Tüm bu örneklerde ahlaki zekâlı davranış, doğru zamanda, doğru nedenle, doğru şeyi yapmak olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki zekâdan yoksun olan ama yine de ahlaki olarak değerlendirilebilecek davranış şeklinde ise yapılan şey doğru gibi görünmektedir ama ya zamanlaması yanlıştır ya nedeni yanlıştır ya da yanlış sonuçlar doğurabilecek niteliktedir.

Ahlaki davranışla ahlaki zekâlı davranış arasındaki farkları ortaya koyan çok sayıda örnek, kitap boyunca karşımıza çıkacak.

Ahlaki kalkınma

Gelişmiş ülke olmak sadece ülkenin toplam ekonomik büyüklüğü, kişi başına düşen milli geliri, askeri gücü, bireylerin cebindeki paranın miktarı, oturdukları evin büyüklüğü veya kullandıkları arabanın markası ile ilgili değildir. Bir ülkenin gücü ve değeri o ülke vatandaşlarının kalitesi yani ahlaki zekâ seviyesi ile ilgilidir.

Herkes ekonomik olarak daha fazla nasıl ilerleriz diye düşünüyor, tartışıyor. Hâlbuki ülkemizde toplumsal ve sosyal zeminlerdeki sevgi, saygı ve ahlakı güçlendirecek hamle ve re-

formlara da çok ciddi ihtiyaç var. Daha yaşanabilir, daha medeni, daha saygılı, daha düzenli bir toplumsal ve sosyal yapıyı inşa etmeliyiz.

Ekonomik kalkınmayla eş zamanlı olarak ahlaki kalkınma için hem bireyler hem de kamu otoritesi olarak elimizden gelen her şeyi yapmalıyız.

Ahlaki zekâmızı hep beraber yükseltmeliyiz.

Kaynaklar

Michele Borba, *Building Moral Intelligence: The Seven Essential Virtues that Teach Kids to Do the Right Thing. Jossey-Bass Publishers, 2001.*

John Bradshaw, *Reclaiming Virtue: How We Can Develop the Moral Intelligence to Do the Right Thing at the Right Time for the Right Reason. Bantam X-Library, 2009.*

Doug Lennick, Fred Kiel*. Moral Intelligence: Enhancing Business Performance and Leadership Success. Prentice Hall, 2005.*

BÖLÜM 2

NEDEN AHLAKİ ZEKÂ?

Ahlaki davranışta "doğru neden" esastır

Kanada'da üniversitede bir ders veriyordum. Ara sınavdan sonra isteyen öğrenciler belirlediğim zaman diliminde ofisime gelip sınav kâğıtlarına bakıyorlardı. Amaç, öğrencilerin sınavda yaptıkları hataları görmeleri ve notlandırmada bir hata olduysa düzeltilmesiydi. Eğer öğrenciye sınav kâğıdında bir şeyleri görmediğim için eksik not vermişsem düzeltiyordum ama bu çok nadiren oluyordu. Öğrencilerden Serena, sınav kâğıdını inceledikten sonra cevapların puanlarını toplarken hata yaptığımı söyledi. Kâğıdı elinden aldım ve baktım. Serena'nın notu 87 idi ve sınıftaki en yüksek notlardan birisiydi. Dikkatle notunu tekrar hesapladım ve 77 buldum. Şaşırmıştım. Notun yükseleceğini beklerken 10 puan düşmüştü. Serena'ya döndüm ve "Senin notun 77 olacak" dedim. "Yanlış toplayarak bana 10 puan fazla vermişsiniz" dedi. Kendisine bu ahlaki zekâsı yüksek davranışı için teşekkür ettim. İçimden bu dürüstlüğü için ona yine de 87 mi versem diye düşündüm ama hemen vazgeçtim. Zaten Serena'nın da böyle bir beklentisi yoktu. Üniversite öğrencileri arasında notunun yanlışlıkla fazla hesaplandığını görüp de bunu düzeltmek isteyen öğrencilere normalde rastlamazsınız. Serena'nın davranışının çok istisnai olduğunu kayda geçirmek lazım.

TV'de bir tenis maçı izliyordum. Bir yarı final maçı oynanıyordu ve maç başa baş gidiyordu. Maçın sonlarında hakem fahiş bir hata yaparak içeriye düşen bir topa "dışarıda" dedi. Topu karşı sahanın içine gönderen ama hakem kararıyla mağdur edilen tenisçi hakeme "it is not even close to the line - çizgiye yakın bile değil" diye itiraz etti ama sonuç değişmedi. Mağdur tenisçinin morali bozuldu ve sonraki oyunla maçı kaybetti. TV'de yorum yapan Amerikalı eski tenisçiye spiker sordu: "Mağdur olan tenisçinin rakibi, topun içeriye düştüğünü görmüştür ama hakeme söyleyip sayıyı rakibine vermedi. Sen olsan hakeme topun içeri düştüğünü söyler miydin?" Eski tenisçinin cevabı şu oldu. "Hayır, maçın böyle kritik bir anında söylemezdim." Demek istediği şu: "Maçı kaybetmeme neden olabilecek bir dürüstlüğü benden bekleyemezsiniz. Kritik olmayan bir sayıda belki dürüstlük yapardım."

Galatasaray ile Beşiktaş'ın karşılaştığı futbol maçı sırasında hakem yanlışlıkla korner yerine aut kararı verince, Galatasaray'ın defans oyuncusu Semih, hakemin sorması üzerine topun kendisinden çıktığını itiraf etti. Hakem de kararını değiştirdi ve korner verdi. Maçtan sonra hem Galatasaraylı hem de Beşiktaşlı herkes Semih'i tebrik etti. Sonuç olarak bu; maçın sonucunu etkilemeyen bir centilmenlikti. Penaltı gibi kritik bir pozisyonda benzer bir centilmenlik yapan sporcuya ise pek rastlanmaz.

Kanada'daki üniversite öğrencisi Serena'nın, bir öğrenci için her zaman kritik olan not konusundaki doğru davranışını tamamen dürüstlük ilkesi gereği ortaya koyması, ahlaki zekâ kapsamına tamamen uymaktadır. Diğer taraftan bir sporcunun kendisi ve takımı için negatif sonuçları olmaması şartıyla dürüstlük göstermesi ahlaki zekâsı yetersiz bir davranış olarak

karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki zekâsı oldukça düşük olan bazı sporcuların ise her pozisyonda hakemi ve rakiplerini aldatmaya çalıştığını görürüz.

Bazen insanlar dürüst olmayı ahlaki nedenlerle değil de amaçlarına ulaşmak için en doğru metot olduğunu düşündükleri için seçebiliyorlar. Amerika'da bulunduğum altı yıl boyunca bir tane park cezasını saymazsam hiç trafik cezası almadım. Ama memleketten olan arkadaşlarımın çoğu zaman zaman ceza alırlardı. Muzaffer, şehir içinde hız limitini aşmış ve radara yakalanarak trafik cezası almıştı. Cezayı ödeyebilir veya mahkemeye giderek hâkime derdini anlatıp cezadan kurtulmaya çalışabilirdi. Cezayı ödememek için trafik cezalarına bakan mahkemeye gitmeye karar verdi. Beraber gittik. Mahkeme salonunda çok sayıda kişi vardı. Hepsi de trafik cezası nedeniyle soluğu mahkemede almıştı.

Sırası gelen hâkimin karşısına geçiyor, hâkim "suçlu musun" diye soruyor ve hemen herkes "evet suçluyum" diyerek sonra açıklama yapıyordu. Hâkim, büyük çoğunluğun cezasını ya iptal ediyor ya da önemli ölçüde azaltıyordu. Yüksek hızdan ceza alan bir bayan sürücü hâkimin sorusuna "guilty with explanation - suçluyum ama açıklamam var" diye cevap verince hâkim gülümseyerek, "söyle bakalım açıklaman neymiş" dedi. Bayan, yokuş aşağı olduğu için aracın hızlandığını ve hız limitini aştığını söyledi. Açıklama, ödevini yapmayan öğrencilerin yaygın olarak kullandıkları mazeretlerden birine benziyordu ve hâkim daha önce duymadığı bir açıklama beklerken bunu duyunca gülmekten kendini alamamıştı. Hâkim, bayanın cezasını yarıya indirdi. Bayan mutlu şekilde oradan ayrıldı.

Sıra Muzaffer'e gelince hâkimin "suçlu musun?" sorusuna, "hayır değilim" diye cevap verdi. Hâkim, cezayı yazan

polis memurunun da bulunması için Muzaffer'in duruşmasını başka bir tarihe erteledi. Muzaffer, bunu beklemiyordu. Suçsuzum diyecek, açıklama yapacak ve hâkim cezasını silecek şeklinde bir beklenti ile gelmişti. Hâlbuki diğer kişiler gibi "suçluyum" dese ve yabancı bir öğrenci olduğunu söyleyerek cezasının affını istese büyük ihtimalle hâkim cezasını silecekti.

Bu mahkeme salonunda dürüst olmak en iyi strateji idi ve bunu bilenler karşılığını cezasının affı veya indirimi ile alıyordu. Salondaki kişilerden bazıları hâkime yalan söylediklerinde cezalarının affedileceğini bilselerdi dürüstlük yerine yalan söylemeyi tercih ederlerdi. Bu kişilerin dürüstlüğü doğru nedene dayanmadığı için ahlaki zekâ kapsamında değerlendirilemez.

Olay yaşandığında ilkokula giden oğlumun bir haftada bilgisayarda oynayabileceği oyun süresi sınırlıydı. O hafta onu oyun oynarken biraz fazla görmüştüm ve kendisine kaç saat oynadığını sordum. Biraz düşündü ve izin verilen süreyi aştığını söyledi. Ben de süreyi aştığı için gelecek haftaya kadar oynayamayacağını söyledim. Bu kararıma şaşırmış bir eda ile "Ben sana doğru cevabı verdim, bu dürüstlüğümü ödüllendirmeli ve bana bir saat daha ilave zaman vermelisin." dedi. Ben de "Eğer ilave zaman alırım beklentisi ile dürüst davrandıysan, bunun kıymeti olmaz" dedim ve ekledim: "Doğruyu söylemelisin ve sonucuna razı olmalısın. Dürüst olmak bir taktik değil, içten gelen bir davranıştır."

Bir cuma günü namaza gittiğimde bazı kişilerin ayakkabılarını halı üzerine bıraktıklarını gördüm. İnsanların çoraplarıyla bastığı yere ayakkabı bırakılması temizlik esaslarına aykırıydı. Bu görüntü bazılarının caminin temizliği konusunda endişe duymasına neden olabilir ve onları camiden soğutabi-

lirdi. Halı üzerinde olan ayakkabıları alarak halı dışına çıkardım. İyi bir şey yaptığımı düşünüyordum. Caminin üst katına çıkıp namaza başlayınca yaptığım davranışı tekrar düşündüm ve düşünme sürem arttıkça pişmanlık duymaya başladım. Ayakkabılarını halı üzerine koyan kişiler muhtemelen günlük namazlarını kılmayan, ancak haftada bir cuma namazına gelen tiplerdi. Camiye sık gelmedikleri için cami adabı ve ayakkabı düzeni gibi konularda tecrübesizlerdi. Bu kişiler, namaz sonrası ayakkabılarını bıraktıkları yerde bulamayıp aramak zorunda kaldıklarında, camiye olan muhabbetleri zarar görebilir ve bir sonraki cumaya gelme konusunda isteksizlik oluşabilirdi. Ben ayakkabıların yerini değiştirerek cami temizliğine katkıda bulunmuştum ama belki de camiyle irtibatı zaten zayıf olan kişilerin camiden soğumalarına neden olmuştum. Ahlaki zekâsı çok da yüksek olmayan bir davranıştı benimkisi.

Biraz daha düşününce ayakkabıların yerini değiştirme eylemimde camiyi temiz tutma amacının yanında ayakkabılarını halıya bırakanlara duyduğum kızgınlığın da rol oynamış olabileceğini hissettim. Kişisel hislerin rol oynadığı ve muhtemel negatif sonuçların hesaba katılmadığı bir davranışın ahlaki zekâ katsayısının düşük olduğu söylenebilir.

Ahlaki zekâ neden gereklidir?

Ahlaki zekâ sahibi olmak iyi bir baba, iyi bir evlat, iyi bir dost, iyi bir vatandaş ve yaratıcıya iyi bir kul olmak demektir. Kişinin kendisiyle ve çevresiyle barışık olması ahlaki zekâ ile mümkündür. İki cihan saadetinin anahtarıdır ahlaki zekâ. İnsanın vicdanın anayasasına yani yaratılışa uygun yaşamasıdır. Anne ve babanın kendilerinden sonra bırakacağı en değerli miras, ahlaki zekâ sahibi çocuklarıdır.

Ahlaki zekâsı açık olmayan kişi makamını, parasını, konumunu kaybedince kendini boşlukta bulur. Artık onun için hayatın anlamı kalmamıştır. Bazıları depresyona bile girerler. Kendisini kalıcı olan ahlaki değerlerle değil de makamıyla, konumuyla, parasıyla tarif eden ve iç dünyasını bu geçici metaların coşkusu ile dolduran kişilerin mukadder akıbetidir bu. Hâlbuki sağlam bir karakterin insana kattığı değeri ne para ne de makam verebilir.

Böyle insanlara makam sahibi iken ilgi ve iltifat çok olur. Devamlı etrafları insanlarla çevrilidir. Bu kişilere yapılan iltifatlar kişiye değil makamınadır. Hatta o makamdan elde edilecek menfaate iltifat edilmektedir. Ama makam gidince etrafta kimsecikler kalmaz.

Bir üniversitede akademisyen olarak çalışan Aysel Hoca, gördüğü bazı kritik iyiliklerden dolayı rektörüne minnettardı. Rektöre saygıda kusur etmez, ondan hep övgüyle bahsederdi. Görev dönemi sona erince "bazılarının gözlemlerine göre" rektör yeni konumunu kabulde zorlanmıştı. Eskisine göre daha sinirli ve agresif olmuştu. Aysel Hoca eski rektörle ara sıra karşılaşıyor ve her seferinde rektörden beklemediği tarzda nezaket dışı bir muameleye maruz kalıyordu. Bu duruma şahit olan bir arkadaşı Aysel Hocaya "Neden tepki göstermiyorsun, ona hak ettiği cevapları vermiyorsun" dediğinde Aysel hanım şöyle karşılık verdi: "Rektör iken ona hep saygılı davrandım. Makamdayken ona saygılı davranan, makam gidince saygı göstermeyen birisi olmak istemem. Hem rektör zor bir zamanımda bana sahip çıktı. Vefaya önem veren bir insanım ve hâlâ ona minnettarım. Bugünkü tavırlarıyla o benim saygımı hak etmiyor olabilir ama benim karakterim de ona saygısızlık yapmayı hak etmiyor."

AHLAKİ ZEKÂ

Prof. Dr. MEHMET KANOĞLU

Ahlaki zekâ prensipleri yaşanmış olay ve örneklerle desteklenmiş ve karşımıza hikâye tadında rahatça okunan bir eser çıkmış.

Mehmet Ali Bulut

★ ★ ★

"Ahlaki Zekâ" değerler eğitiminin okuması kolay ve eğlenceli bir hali. "Ahlaki Zekâ" erdemli ve isabetli davranışların nasihate dayalı format yerine insan vicdanı ve zekâsının bir gereği olarak takdim edilebileceğini gösteriyor.

Prof. Dr. Yunus Çengel

★ ★ ★

"Ahlaki Zekâ" içerik ve konu itibariyle günümüz Türkiye'sinin kanayan yarasına merhem olabilecek nitelikte. Eğitim sisteminin çarpıklığı ve kişisel gelişim furyasının bencilliğine karşı nasıl bir tavır takınılması gerektiğini anlatıyor. Bir nevi örnek insan portresi çiziyor bizlere. Konuların eleştirel olması ve kültürel değerlerimizin ekseninde dönmesi itibariyle Türk insanının kolayca benimseyebileceği bir kitap. NLP rüzgârına karşı güçlü bir kalkan niteliğinde.

Muhammed Enes Bayrak

★ ★ ★

Yazar, ilk Türkçe kitabıyla hedefi on ikiden vurmuş. Sade anlatımıyla, günlük örnekleriyle, tespit ve analizleriyle ihtiyacımız olan konuları isabetle dikkatimize sunmuş.

Uğur Canbolat

www.hayatyayinlari.com

9 786051 512808

.com/hayatyayinlari
.com/hayatyayinlari
.com/hayatyayinlari